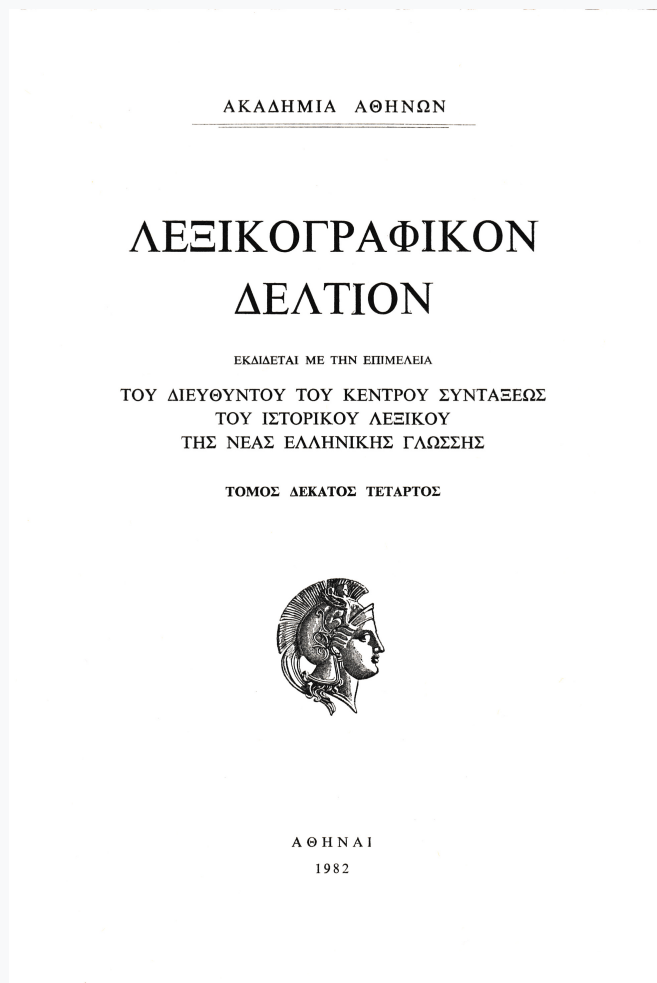

Lexicographic Bulletin

Vol 14 (1982)

Lexicographic Bulletin

Ἡ σημερινή γλωσσική κατάσταση στο νομό
Περίας

Christine Bassea-Bezantakou

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ
ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ

1982

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

BULLETIN LEXICOGRAPHIQUE

14 (1982)

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ

ΛΕΞΙΚΟΓΡΑΦΙΚΟΝ ΔΕΛΤΙΟΝ

ΕΚΔΙΔΕΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ

ΤΟΥ ΔΙΕΥΘΥΝΤΟΥ ΤΟΥ ΚΕΝΤΡΟΥ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ
ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΓΛΩΣΣΗΣ

ΤΟΜΟΣ ΔΕΚΑΤΟΣ ΤΕΤΑΡΤΟΣ

ΑΘΗΝΑΙ

1982

ΑΚΑΔΗΜΙΑ ΑΘΗΝΩΝ
ΚΕΝΤΡΟΝ ΣΥΝΤΑΞΕΩΣ ΤΟΥ ΙΣΤΟΡΙΚΟΥ ΛΕΞΙΚΟΥ
ΤΗΣ ΝΕΑΣ ΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΤΗΣ ΤΕ ΚΟΙΝΩΣ ΟΜΙΛΟΥΜΕΝΗΣ
ΚΑΙ ΤΩΝ ΙΔΙΩΜΑΤΩΝ

Λεωφόρος Συγγροῦ 129 - Β. Δίπλα 1

Διευθυντής : ΔΗΜΗΤΡΙΟΣ Α. ΚΡΕΚΟΥΚΙΑΣ

ACADÉMIE D'ATHÈNES
CENTRE DE RÉDACTION DU DICTIONNAIRE HISTORIQUE
DU GREC MODERNE (LANGUE COMMUNE
ET DIALECTES)

129, Bd Sygrou - 1, rue V. Dipla. Athènes

Directeur : DÉMÈTRE A. KRÉKOUKIAS

ΠΙΝΑΚΑΣ ΤΩΝ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΩΝ

	Σελίδες
<i>Δημητρίου Α. Κρεκούκια</i> : 'Αρχαιοπινῆ στοιχεῖα στὸ ἀγροτοποιο- μενικὸ λεξιλόγιο τῆς Λήμνου.....	5- 19
<i>Δημητρίου Α. Κρεκούκια</i> : 'Αρχαιοπινῆ ὀνόματα φυτῶν στὸ γλωσ- σικὸ ἰδίωμα τῆς 'Ικαρίας.....	21- 26
<i>Χριστοφόρου Γ. Χαραλαμπάκη</i> : Τὸ πρόβλημα τῶν ἰδιωματικῶν στοιχείων στὴ νεοελληνικὴ λογοτεχνία.....	27- 51
<i>Christoph Charalambakis</i> : Forschungsbericht über die sprach- wissenschaftlichen Studien in Griechenland (1971-1980).	53- 85
'Αγαπητοῦ Γ. Τσοπανάκη: 'Ετυμολογικά.....	87- 99
<i>Νικολάου Γ. Κοντοσοπούλου</i> : 'Ο Γλωσσικὸς "Ατλας τῆς 'Ελλάδος. Νέοι προσανατολισμοί.....	101-121
'Αναστασίας Κατσίκη-Γκιβάλου: Τὸ οὐσιαστικὸ καὶ τὸ ρῆμα στὴν ποίησι τοῦ Κ. Π. Καβάφη.....	123-141
'Ελευθερίας Γιακουμάκη: 'Η γλῶσσα τῆς «'Οδύσσειας» τοῦ Ν. Καζαντζάκη.....	143-167
<i>Σταύρου Γ. Κατσουλέα</i> : Τὰ ἐπαγγελματικά, σκωπτικά καὶ τοπικά ἐπώνυμα τῆς Βλάστης τοῦ νομοῦ Κοζάνης.....	169-194
'Αγγέλου Γ. 'Αφρουδάκη: 'Απὸ τὸ τοπωνυμικὸ τῆς ΒΔ. Γορτυνίας	195-240
'Αντωνίου Μπουσμπούκη: Σύνταξι τοῦ ἄρθρου μὲ ἐπιρρήματα στὴ νέα 'Ελληνικὴ καὶ τὴν 'Αρωμουνικὴ (Κουτσοβλαχικὴ).....	241-242
<i>Χριστίνας Μπασέα-Μπεζαντάκου</i> : 'Η σημερινὴ γλωσσικὴ κατά- στασι στὸ νομὸ Πιερίας.....	243-254
'Αναστασίας Κατσίκη-Γκιβάλου: 'Η φύσι τοῦ λεκτικοῦ συμβόλου	255-262
<i>Κώστα Καραποτόσογλου</i> : 'Ετυμολογικὰ ἀνάλεκτα.....	263-288
'Εκθεσι διαγωνισμοῦ τῆς Γλωσσικῆς 'Εταιρείας τοῦ ἔτους 1980.	289-298

Η ΣΗΜΕΡΙΝΗ ΓΛΩΣΣΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΑΣΗ ΣΤΟ ΝΟΜΟ ΠΙΕΡΙΑΣ

Ἡ δυσκολία, πού ἀντιμετωπίζει ὅποιος θελήσει νά ἐρευνήσει σήμερα τὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα ἐνὸς τόπου, εἶναι γενικῶς ἀντιληπτή. Ἡ Κοινὴ Νεοελληνικὴ ἔχει εἰσχωρήσει καὶ ἔχει ἀλλοιώσει τόσο πολὺ τὴ «γλωσσικὴ προσωπικότητα» ἐνὸς τόπου, ὥστε πολλές φορές ὁ μελετητὴς ἐνὸς ἰδιώματος θὰ χρειασθεῖ νά κάνει πραγματικὲς ἀνασκαφές στὴ μνήμη τῶν κατοίκων, γιὰ νά μπορέσει νά ἀναστυλώσει, θὰ ἔλεγα, τὸ γλωσσικὸ οἰκοδόμημα τῆς περιοχῆς πού ἐρευνᾷ.

Οἱ λόγοι τῆς ὑποχώρησης τῶν ἰδιωμάτων ἔχουν ἤδη ἐντοπισθεῖ ἀπὸ πολὺ παλιά. Ὁ Γ. Χατζιδάκις στὴν Ἐκθεση διαγωνισμοῦ τῆς Γλωσσικῆς Ἑταιρείας τοῦ ἔτους 1911¹ σημειώνει χαρακτηριστικὰ: «Τὰ κατὰ τόπους ἰδιώματα ἐκβάλλονται καὶ περιπίπτουσιν εἰς λήθην διὰ τὰ σχολεῖα, διὰ τὸν Τύπον, διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς συγκοινωνίας, διὰ τὸν ἐκπατρισμόν, διὰ τὴν στρατιωτικὴν θητείαν, διὰ τὴν καθολικὴν τοῦ ἔθνους μόρφωσιν κ.λπ.».

Οἱ λόγοι αὐτοὶ σήμερα ὄχι μόνον ἐξακολουθοῦν νά ὑπάρχουν, ἀλλὰ ἔχουν προστεθεῖ καὶ ἄλλοι ἐξ ἴσου ἰσχυροί· ἀρκεῖ νά ἀναφέρω ἐνδεικτικὰ μόνον τὴν τηλεόραση ὡς ἓνα ἀπὸ τὰ κυριότερα μέσα ἐξαπλώσεως καὶ ἐπιβολῆς τῆς Κοινῆς. Ἐξ ἄλλου ἡ ἐπικοινωνία καὶ τῶν πιὸ ἀπομακρυσμένων χωριῶν μὲ τὰ ἀστικὰ κέντρα εἶναι σήμερα πολὺ πιὸ εὐκόλη ἀπ' ὅσο ἦταν παλαιότερα. Ἐπίσης ἡ μεγάλη ἐξάπλωση τοῦ τουρισμοῦ δὲν ἐπιφέρει μόνον τὴν ἀλλοίωση τῶν ἠθῶν ἐνὸς τόπου, ἀλλὰ καὶ τὴν ὑποχώρηση τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματός του. Βέβαια ἡ ὑποχώρηση τῶν ἰδιωμάτων δὲν γίνεται στὸν ἴδιο βαθμὸ σὲ ὅλους τοὺς τόπους. Σ' αὐτὸ παίζουν ρόλο διάφοροι παράγοντες, ὅπως ἡ γεωγραφικὴ θέση τοῦ τόπου, οἱ ἐπαγγελματικὲς ἀσχολίες τῶν κατοίκων, τὸ ἐπίπεδο μορφώσεώς τους, οἱ ἐπιμειξίες τῶν κατοίκων μὲ ἄλλους, οἱ ὁποῖοι ὁμιλοῦν διαφορετικὸ ἰδίωμα, καὶ τὸ πόσο ἰσχυρὴ εἶναι ἡ γλωσσικὴ παράδοση ἐνὸς τόπου, πράγμα πού ἐκφράζεται μὲ τὴ διατήρηση τῶν ἠθῶν, τῶν ἐθίμων καὶ τῶν τοπικῶν παραδόσεων στὸ πέρασμα τοῦ χρόνου.

Ὡς παραδείγματα μποροῦν νά ἀναφερθοῦν τόποι μὲ σχετικὰ μικρότερη ὑποχώρηση τοῦ ἰδιώματος, ὅπως ἡ Κρήτη, ἡ Κύπρος καὶ ἡ Μάνη.

Μετὰ ἀπὸ τὴ γενικὴ αὐτὴ ἀναφορὰ στὴ σημερινὴ κατάσταση τῶν ἰδιωμάτων θὰ ἀναφερθῶ εἰδικὰ σὲ μιὰ περιοχὴ τοῦ ἑλληνικοῦ χώρου, στὸ νομὸ Πιερίας. Οἱ παρατηρήσεις μου στηρίζονται σὲ ἐπιτόπια μελέτη τῆς γλωσσικῆς καταστάσεως τοῦ

1. Γ. Χατζιδάκι, Ἐκθεσις διαγωνισμοῦ τῆς ἐν Ἀθήναις Γλωσσικῆς Ἑταιρείας, Ἀθηνᾶ 24 (1912), σ. 290. Ἐπίσης βλ. τοῦ ἰδίου, Γλωσσολογικαὶ ἔρευναι, τόμ. Β', ἐν Ἀθήναις 1977, σ. 400.

νομοῦ αὐτοῦ κατὰ τὴν τρίμηνη παραμονή μου σὲ χωριὰ τῆς Πιερίας κατὰ τὰ ἔτη 1978-80.

Εἶναι ἀπαραίτητο κατ' ἀρχὴν νὰ δοθεῖ μιὰ γενικὴ εἰκόνα τῆς γλωσσικῆς καταστάσεως τοῦ νομοῦ κατὰ κοινότητες. Συνολικὰ στὸ νομὸ Πιερίας ὑπάρχει γηγενῆς πληθυσμὸς σὲ 30 χωριὰ, ἀμιγῆς προσφυγικὸς σὲ 18 καὶ ἀνάμικτος σὲ 11. Ὁ προσφυγικὸς πληθυσμὸς προέρχεται κυρίως ἀπὸ τὸν Πόντο καὶ τὴ Μ. Ἀσία, τὴν Ἀνατολικὴ Θράκη καὶ τὴν Ἀνατολικὴ Ρωμυλία. Ἐπίσης ὑπάρχουν δύο χωριὰ, ἡ Καρίτσα καὶ τὸ Δῖον, μὲ βλαχόφωνους καὶ λίγους γηγενεῖς. Οἱ πρόσφυγες ἔχουν ἐγκατασταθεῖ κυρίως στὰ πεδινὰ καὶ στὰ παράλια τοῦ νομοῦ, ἐνῶ τὰ χωριὰ μὲ γηγενῆ πληθυσμὸ εἶναι κατ' ἐξοχὴν ὄρεινά.

Ἡ μελέτη μου περιορίζεται κυρίως στὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα χωριῶν μὲ γηγενῆ πληθυσμὸ, καὶ αὐτό, γιατί σχετικὲς μελέτες γύρω ἀπὸ τὸ θέμα αὐτό, εἰδικὰ γιὰ τὴν περιοχὴ τῆς Πιερίας, δὲν ὑπάρχουν. Οἱ κάτοικοι τῶν χωριῶν αὐτῶν εἶναι αὐτόχθονες καὶ μιλοῦν τὸ βόρειο ἰδίωμα, ἔχουν δηλ. τὰ δύο χαρακτηριστικὰ φωνητικὰ φαινόμενα τῶν βορειοελλαδικῶν ιδιωμάτων: τὴν ἀποβολὴ ἢ σίγηση τῶν ἀτόνων *i* καὶ *ou* (π.χ. *χ'λιάρ'* ἀντὶ *χουλιάρι* [=κουτάλι], *ἀρνίθ'* ἀντὶ *ἀρνίθι* [=κόττα] κ.λπ.) καὶ τὴ στένωση ἢ κώφωση, ὅπως τὴν ὀνομάζουν ἄλλοι γλωσσολόγοι, τοῦ ἀτόνου *e* σὲ *i* καὶ τοῦ ἀτόνου *o* σὲ *ou* (π.χ. *πιδὶ* ἀντὶ *παιδί*, *κουρίτσ'* ἀντὶ *κορίτσι* κ.λπ.).

Τὰ δύο αὐτὰ φωνητικὰ φαινόμενα δὲν συναντῶνται μὲ τὴν ἴδια κανονικότητα στὴ λαλιὰ αὐτῶν ποὺ μιλοῦν τὸ τοπικὸ γλωσσικὸ ἰδίωμα. Σὲ ἄλλων τὴν ὁμιλία τὰ φαινόμενα αὐτὰ παρατηροῦνται ἀνελλιπῶς (κυρίως στὶς γυναῖκες μὲ μικρὴ παιδεία ἀνεξαρτήτως ἡλικίας), ἐνῶ σὲ ἄλλων ἀπαντοῦν περιστασιακὰ καὶ ὄχι κανονικὰ, δηλ. μέσα στὴ ροὴ τοῦ λόγου μερικὲς λέξεις λέγονται μὲ κώφωση καὶ ἀποβολὴ ἢ μὲ μεγαλύτερη ἐπικράτηση τοῦ ἑνὸς ἀπὸ τὰ δύο φαινόμενα· ἐπίσης εἶναι δυνατὸ νὰ εἰπωθοῦν λέξεις φωνητικὰ ἀλλοιωμένες γιὰ σκωπτικούς λόγους ἢ χαριτολογώντας μέσα στὴ συζήτηση.

Ἐπὶ τοῦ ἑνὸς καὶ αὐτοὶ ποὺ μιλοῦν τὴν Κοινὴ Νεοελληνικὴ χωρὶς καμιά φωνητικὴ ἀπόχρωση βορείου φωνηεντισμοῦ, σὲ σημεῖο νὰ διερωτᾶται κανεὶς γιὰ τὴ γλωσσικὴ «ταυτότητα» τοῦ τόπου τους. Ὡς παράδειγμα μπορῶ νὰ ἀναφέρω τὸ παραθαλάσσιο χωριὸ Πόροι κοντὰ στὸν Πλαταμῶνα, ποὺ τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν κατοίκων του, ἀκόμη καὶ ἄτομα μεγάλης ἡλικίας, μιλοῦν καθαρὰ τὴν Κοινὴ Νεοελληνικὴ. Αὐτὸ τὸ χωριὸ εἶναι ἡ χαρακτηριστικὴ περίπτωση ὑποχωρήσεως ἰδιώματος, ὅταν συντρέχουν οἱ λόγοι ποὺ σημείωσα ἤδη στὴν ἀρχή. Οἱ Πόροι εἶναι ἕνα νεόκτιστο χωριό, ὅπου οἱ γηγενεῖς κάτοικοί του ἄρχισαν νὰ μεταφέρονται τὸ 1960 ἀπὸ τὸ παλιὸ χωριὸ τους, ποὺ ἦταν στὶς πλαγιές τοῦ Ὀλύμπου· ἐκεῖ ἄλλαξαν τρόπο ζωῆς καὶ ἐπαγγελματικὲς ἀσχολίες καὶ ἀποκόπηκαν, ὅπως εἶναι ἐπόμενο, ἀπὸ τὴν παράδοσή τους καὶ τὰ ἔθιμά τους.

Ἀπὸ τὴν ἀποψη τῆς φωνητικῆς γενικὰ οἱ γηγενεῖς κάτοικοι δὲν διαφέρουν σημαντικὰ ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριό· ἡ διαφορὰ τους ἔγκειται μόνο στὸ βαθμὸ τῆς διατηρήσεως τῆς φωνητικῆς τοῦ ἰδιώματός τους.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ δύο βασικὰ φωνητικὰ φαινόμενα τοῦ βορείου φωνηεντισμοῦ ὑπάρ-

χουν και άλλες φωνητικές ιδιορρυθμίες, οι οποίες άπαντούν και σε άλλα βορειοελλαδικά ιδιώματα ¹. Σάν πιό χαρακτηριστικά μπορώ να αναφέρω τὰ έξής:

1) 'Ανάπτυξη τοῦ προθετικοῦ α. Τὸ φαινόμενο άπαντᾶ σε μεγάλη έκταση, π.χ. *άρουτῶ* (=ρωτῶ, χωριὸ Λαγόρραχη) ², *ἀδρέπουμι* (=ντρέπομαι, Βροντοῦ, Λαγόρραχη κ.ά.), *ἀπαλάμ'* (=παλάμη, Μελιάδι, Μοσχοπόταμος κ.ά.), *ἀγλείφουμι* (=γλείφομαι, Βρία), *ἀκάθαρμα* (Μοσχοπότ.), *ἀτζιάκ'* (=τζάκι, Κολινδρός), *ἀβ'δῶ* (=πηδῶ, παντοῦ), *ἀγλήγουρα* (παντοῦ), *ἀσχουρنيοῦμι* (=συγχωροῦμαι, Ρυάκια).

2) 'Ανάπτυξη τοῦ ἡμιφώνου i μπροστὰ ἀπὸ τὸ ἀρχικὸ φωνῆεν, π.χ. *ιέχου* (=έχω, Ρυάκια, Βροντοῦ), *ιέν'* (=εἶναι, Ρυάκια), *ιένας* (=ένας, Ρυάκια, Βροντοῦ), *ιέμαθα* (Ρυάκια).

3) Τὸ φαινόμενο τῆς δασύνσεως τοῦ ζ και τοῦ σ. 'Απαντᾶ σε ὅλα τὰ χωριὰ με γηγενῆ πληθυσμό, π.χ. *σκ'λί*, *ιδύ*, *ξ'μιά*, *ξακόν*, *κιραδά*, *βριθά*. Στὰ δύο τελευταῖα παραδείγματα ἔχομε συγχρόνως και ἀπουράνωση τοῦ σ.

4) Τὸ φαινόμενο τῆς ἀτελοῦς συνιζήσεως. Εἶναι πολὺ ἐκτεταμένο και ἀκούγεται και σήμερα συχνά, π.χ. *κλουσσαρεᾶ* (=ἡ κλώσσα), *λιφτουκαρεᾶ* ³.

5) Οἱ φθόγγοι μπ, ντ, γκ ἀκούγονται χωρὶς τὸ ἔρρινο στοιχεῖο, ὅπως τὰ λατινικὰ b, d, g.

6) 'Η οὐρανικοποίηση τῶν συμφώνων λ, ν, κ, γ, χ, ὅταν βρίσκονται στὸ τέλος τῆς λέξεως και τὸ i, ποὺ ἀκολουθοῦσε, ἔχει ἀποβληθεῖ, π.χ. *δαμάλ' βουστάν'* (=μποστάνι). Τὸ λ και τὸ ν προφέρονται οὐρανικὰ και ὅταν ἀκολουθεῖ τονισμένο e (προφέρονται λιε, νιε), π.χ. *λιέμι* (=λέμε), *νιαί* (=ναί), *ἀλιεύρ'* (=ἀλεύρι).

7) 'Ανάπτυξη τ πρὸ τοῦ σ ὕστερα ἀπὸ ἀποβολὴ ἀτόνου i, π.χ. *ρουβόλ'τσα* (=ροβόλησα), *ἀρχίλ'τσα*, *πούλ'τσα* (=πούλησα), *μέλ'τσα* (=μέλισσα), *μιλ'τσᾶς* (=μελισσᾶς).

8) 'Αποσιώπηση τῶν συμφώνων γ, χ μεταξὺ δύο φωνηέντων, π.χ. *κιχαιᾶς*, *ἀστόησα*, *καταῆς*, *φαητό*, *χαραή*.

9) 'Ανάπτυξη ν σε ἀντωνυμικοὺς τύπους, ὅπως *ἀφνοι* (=αὐτοί), και σε καταλήξεις ρηματικῶν τύπων, ὅπως *ἀκαλνῶ* (=καλῶ), *κουβαλνῶ* (=κουβαλῶ), *ἔφιγναν* (=ἔφευγαν), *ἄρπαχνι* (=ἄρπαζε).

1. 'Αναλυτικότερα γιὰ πολλὰ ἀπὸ τὰ φαινόμενα αὐτὰ βλ. Α. Παπαδοπούλου, Γραμματικὴ τῶν βορείων ιδιωμάτων τῆς Νέας ἑλληνικῆς γλώσσης, ἐν 'Αθήναις 1927. 'Επίσης πβ. και τίς ἐργασίες: Ε. Μπουντώνα, Μελέτη περὶ τοῦ γλωσσικοῦ ιδιώματος Βελβενδοῦ και τῶν περιχώρων αὐτοῦ, 'Αρχεῖα Συλλόγου Κοραῆ, 'Αθήναι 1892. Α. Παπαδοπούλου, Περὶ τῶν γλωσσικῶν ιδιωμάτων 'Αθω και Χαλκιδικῆς, Λεξικογραφ. 'Αρχεῖον 6 (1923), σ. 125-141. Ν. 'Ανδριώτη, 'Η ἔρευνα τῶν γλωσσικῶν ιδιωμάτων τῆς Μακεδονίας, Μακεδονικὸν 'Ημερολόγιον 1949, σ. 171-5· τοῦ ἰδίου, Τὸ γλωσσικὸν ἴδιωμα τῆς Χαλκιδικῆς, Μακεδονικὸν 'Ημερολόγιον 1955, σ. 113-120. Χ. Γεωργίου, Τὸ γλωσσικὸ ἴδιωμα Γέρμας Καστοριάς, Θεσσαλονίκη 1962. Α. Τσοπανάκη, Τὸ Σιατιστινὸ ἴδιωμα, Μακεδονικά 2 (1950), 266-298.

2. Τὰ ἀναφερόμενα παραδείγματα προέρχονται α) ἀπὸ ὅσα ἡ ἴδια ἄκουσα και κατέγραψα (βλ. και τὰ εὑρισκόμενα στὸ 'Αρχεῖο τοῦ 'Ιστορικοῦ Λεξικοῦ χειρόγραφά μου ὑπ' ἀριθ. 1144, 1161 και 1195) και β) ἀπὸ τὰ χφ. ὑπ' ἀριθ. 569, 584, 960 και 1026.

3. 'Ακούγεται δηλαδὴ ἀντὶ τοῦ ἡμιφώνου i ἕνα ἀνοικτὸ e, τὸ ὁποῖο σχεδὸν συνεχφωνεῖται με τὸ a ποὺ ἀκολουθεῖ.

10) Προφορά του μορίου θά του μέλλοντος ως δά. Αυτό ακούγεται σήμερα πολύ άραιά, ενώ παλαιότερα πρέπει να ήταν φαινόμενο έκτεταμένο σε ολόκληρη την Πιερία.

11) Τα άηχα σύμφωνα κ, π, τ ακούγονται μερικές φορές ήχηρά, κυρίως όταν είναι αρχικά, π.χ. *ἀβόλ'κι* (=ἀπόλυκε), *βούλ'τσα* (=πούλησα).

12) Όταν συναντώνται τα σύμφωνα μ και λ μετά την αποβολή ενδιάμεσου φωνήεντος i ή ου παρατηρείται ανάπτυξη του συμφώνου π ανάμεσα στο μ και στο λ. π.χ. *φαμελιά* - *φαμιλιά* - *φам'λιά* - *φαβλιά*: *μουλάρι* - *μ'λάρ'* - *βλάρ'*.

13) Τέλος στην περιοχή Κολινδρού και Κίτρους άκουσα να προφέρουν *πατέραζ ουμ* (=πατέρας μου), *άδραζ ουμ* (=άντρας μου), ενώ σε άλλα χωριά με γηγενή πληθυσμό (στην κεντρική και νότια Πιερία) προφέρουν *πατέραζ μ'*, *άδραζ μ'*.

Σχετικά με το συντακτικό παρατηρούνται γενικά οι συντακτικές ιδιορρυθμίες των βορειοελλαδικών ιδιωμάτων. Π.χ. η χρήση της αιτιατικής του προσωπικού αντικειμένου (έμμέσου) αντί γενικής στην Κοινή Νεοελληνική, που είναι από τα χαρακτηριστικά του ιδιώματος, διατηρείται έντονα ακόμη: π.χ. *τουν είπα* (τόν είπα) αντί του *είπα*, *τουν έδουκα* αντί του *έδουκα*. Επίσης έκτεταμένη και σήμερα εμφανίζεται η χρήση ονομαστικής αντί αιτιατικής αντικειμένου, π.χ. *Γλιέπου οι άθρωπ'οι* να *ρχουδι* (=βλέπω τους ανθρώπους...).

Και από την άποψη της μορφολογίας το γλωσσικό ιδίωμα των γηγενών κατοίκων του νομού Πιερίας δεν παρουσιάζει σημαντικές διαφορές από το ένα χωριό στο άλλο. Σχετικά μπορούμε να παρατηρήσουμε τα έξής:

1) Σ' ολόκληρη την Πιερία το άρθρο άρσενικού γένους είναι *ή*, όπως και του θηλυκού: π.χ. *ή πατέρας*, *ή δάσκαλους*.

2) Στα περισσότερα χωριά επικρατεί η υποκοριστική κατάληξη *-ουδι* (Κολινδρός και η γύρω περιοχή, Ρυάκια κ.ά.), π.χ. *γαττούδ'*, *κουρτσούδ'* *πιδούδ'*. Σε μερικά, παράλληλα με την *-ουδι*, ακούγεται συχνά και η κατάληξη *-ουλι*: π.χ. *κουρτσούδ'* και *κουρτσούλ'* (Λαγόρραχη, Μοσχοπόταμος, Μελιάδι, Βροντού: στο τελευταίο χωριό επικρατεί μάλλον η κατάληξη *-ουλι*).

3) Στα συνηρημένα ρήματα κυρίως στο γ' ενικό πρόσωπο άπαντ'ά ο άσυναίρετος τύπος: π.χ. *άκαλνω* - *άκαλν'ας* - *άκαλνάει*.

4) Επίσης από τα σχετικώς σταθερά ακόμη στοιχεία του ιδιώματος είναι και η ανάπτυξη δευτερεύοντος τόνου σε ρηματικούς τύπους στον παρατατικό. Π.χ. *παίναμι* (=πηγαίναμε), *έκανάμι* κ.λπ. Παράλληλα ακούγονται και τύποι που διατηρούν το δευτερεύοντα μόνο τόνο παραβαίνοντας το νόμο της τρισυλλαβίας, π.χ. *παίναμι*.

5) Άκόμη και σήμερα ακούγονται, σπάνια βέβαια, από όσους μιλούν ιδιωματικά τύποι διαρκούς μέλλοντος αντί στιγμιαίου. Π.χ. *δά πααίνου* αντί *θά πάω*.

6) Παρατήρησα σημαντικό άριθμό ρημάτων, που στην Κοινή Νεοελληνική λήγουν σε *-ίζω*, να άπαντούν ιδιωματικά με διαφορετική κατάληξη: π.χ. *σκαλνάου* αντί *σκαλίζω* (Βροντού), *χουρνάου* αντί *χωρίζω* (Μοσχοπόταμος), *φουκαλνω* αντί *φουκαλίζω* (σπάνια ακούγεται και ο β' τύπος).

Επίσης θά μπορούσα να αναφέρω μεγάλο άριθμό από ιδιόρρυθμους ιδιωματικούς ρηματικούς τύπους σε διάφορους χρόνους, όπως: η προστακτική *άσέβα* και *σέβα*

(=μπές) και ὁ ἀόριστος σέφκιτι (=μπήκατε), ἤπια (=ἤπια), ὁ μέλλον θὰ πίκεις (=θὰ πιεῖς), ψάζου (=ψάχνω), κλοῦν (=κλείνουν), ζάου (=ζῶ), μάθνισκαν (=ἐμάθαιναν), ἤμαν (=ἤμουν), ἀπουκριμάζουμαν (=ἀποκρινόμεουν) κ.λπ.

7) Ἡ χρήση τῆς γενικῆς τοῦ ἐνικοῦ εἶναι σπάνια καὶ σήμερα στὸ ἰδίωμα. Ἐντὺ αὐτῆς λέγεται ἡ πρόθεση ἀπὸ+αἰτιατ., π.χ. ἡ ἀστρέχα ἀπ' τοῦ σπίτ'.

8) Τέλος ἡ γενικὴ τῶν κυρίων ὀνομάτων θηλυκοῦ γένους συνηθίζεται νὰ σχηματίζεται ὅπως ἡ ὀνομαστικὴ π.χ. τ'ς θείτσα-Μαρία (=τῆς θείτσας Μαρίας), τοῦ πιδὶ τ'ς Λέν' (=τὸ παιδὶ τῆς Ἐλένης)¹.

Ἀπομένει τώρα νὰ ἐξετάσουμε τὸ ἰδίωμα τῶν γηγενῶν κατοίκων τοῦ νομοῦ Πιερίας καὶ ἀπὸ τὴν ἄποψη τοῦ λεξιλογίου.

Ἡ Πιερία ὑπέστη καὶ αὐτὴ, ὅπως καὶ ὀλόκληρη ἡ Μακεδονία, τὶς συνέπειες τῆς τουρκικῆς κυριαρχίας καὶ τῶν σλαβικῶν ἐπιδρομῶν· σὲ κάθε χωριὸ τῆς εἶναι ζωντανὲς ἀκόμη καὶ σήμερα στὰ χεῖλια τῶν γερόντων οἱ παραδόσεις τῶν ἀγωνιστῶν καὶ οἱ ἀγῶνες γιὰ τὴ λευτεριά. Ἡ ἱστορικὴ πορεία ὀλόκληρης τῆς Μακεδονίας, καὶ φυσικὰ καὶ τῆς περιοχῆς ποὺ ἐξετάζουμε, ἄφησε, ὅπως εἶναι ἐπόμενο, ἔντονα τὰ ἔχνη τῆς καὶ στὴ γλῶσσα. Ἀρκετὲς τουρκικὲς καὶ λιγότερες σλαβικὲς λέξεις ὑπάρχουν στὸ ἰδίωμα τῆς περιοχῆς. Ἀναφέρω μερικὲς χαρακτηριστικὰ: ἀδιριά (τουρκ. entari, παιδικὸ μακρὸ φόρεμα· Ρυάκια), ἀμάξους (τουρκ. mahsus, ἐπίτηδες· Λόφος, Μηλιά), ἀβτζῆς (τουρκ. avci, κυνηγός· Βροντοῦ), τσαῖρ (τουρκ. çayır, ἀκαλλιέργητο χωράφι· Κολινδρός), χουσμὲτ' (τουρκ. hizmet, δουλειά· σὲ πολλὰ χωριά), σόβα (σλάβ. soba, δωμάτιο· Λόφος), μόλτσα (σλάβ. molja, σκῶρος· Μοσχοπόταμος), βρατίμι καὶ βράτιμος (σλάβ. bratim, φίλος· σὲ πολλὰ χωριά).

Ἡ χρήση ὅμως τῶν λέξεων αὐτῶν σήμερα ἔχει μειωθεῖ στὸ ἐλάχιστο, α) διότι οἱ περισσότερες ἔχουν ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ τὶς ἀντίστοιχες λέξεις τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς καὶ β) διότι τὰ ἀντικείμενα, οἱ ἐργασίες ἢ ἀκόμη καὶ ὁ τρόπος ζωῆς ἔχουν σήμερα ἀλλάξει. Σπάνιο π.χ. νὰ ἀκούσεις τώρα νὰ χρησιμοποιεῖται ἡ λέξη ἀδιριά, γιὰ νὰ δηλωθεῖ τὸ παιδικὸ φόρεμα, κοινὸ γιὰ ἀγόρια καὶ κορίτσια ποὺ φοροῦσαν παλιά, ἀλλὰ μπορεῖ κανεὶς νὰ ἀκούσει τὴ βραγάτσα (=μεταλλικὴ κανάτα· σὲ πολλὰ χωριά), ἐπειδὴ τὸ ἀντικείμενο αὐτὸ χρησιμοποιεῖται καὶ σήμερα σὲ πολλὰ σπίτια.

Ἐπίσης πολλὲς ἰδιωματικὲς λέξεις σώζονται σὲ τραγούδια ἢ τὶς ἀναφέρουν οἱ κάτοικοι, ὅταν ἀφηγοῦνται κάποια παράδοση τοῦ χωριοῦ τους ἢ κάποιο ἔθιμο παλιό, ἀν καὶ στὴν καθημερινὴ ὀμιλία οἱ λέξεις αὐτὲς δὲν χρησιμοποιοῦνται πλέον.

Ἀκόμη ἀπὸ πλευρᾶς λεξιλογίου ἡ προσπάθεια τῶν χωρικῶν νὰ μὴ μιλήσουν ἰδιωματικὰ εἶναι πιὸ ἔντονη, ἴσως διότι ἡ φωνητικὴ καὶ ἡ μορφολογία τῆς ἰδιωματικῆς λαλιᾶς ὑποχωροῦν καὶ ἀντικαθίστανται συνειδητὰ πολὺ πιὸ δύσκολα ἀπὸ τὸ λεξιλόγιο. Στὸ σημεῖο αὐτὸ ἐνδιαφέρον εἶναι νὰ ἀναφέρω τὴ γενικὴ σχεδὸν τάση τῶν χωρικῶν νὰ μιλήσουν τὴν Κοινὴ καὶ νὰ δώσουν τὴν ἐντύπωση στὸν ξένο ὅτι τὰ παλιὰ ἢ τὰ ἀρχαῖα, ὅπως ἀποκαλοῦν τὴν ἰδιωματικὴ λαλιά τους, ἔχουν σήμερα ξεχασθεῖ. Αὐτὸ βέβαια ξεκινᾷ ἀπὸ ἓνα συναίσθημα κατωτερότητας καὶ φόβου, ποὺ

1. Γιὰ σαφέστερη ἀντίληψη τοῦ γλωσσικοῦ ἰδιώματος τῆς Πιερίας βλ. παραδείγματα ἰδιωματικοῦ λόγου στὸ τέλος τῆς μελέτης ἀπὸ προσωπικὴ μου συλλογὴ γλωσσικοῦ ὕλικου.

νοιώθουν, μήπως γίνουν αντικείμενο σκωπτικῶν σχολίων ἐξ αἰτίας τῆς ὁμιλίας τους¹. Ἔτσι πρέπει νὰ προστεθεῖ στὶς αἰτίες ὑποχωρήσεως τῶν ἰδιωμάτων καὶ ἡ προσπάθεια τῶν ἰδίων τῶν ὁμιλούντων νὰ μιλήσουν κατὰ τὴν ἀντίληψή τους πρὸς «πολιτισμένα», μιὰ ἄρνηση δηλ. τῆς ἴδιας τῆς «γλωσσικῆς τους προσωπικότητας».

Στὸ λεξιλόγιο τῆς περιοχῆς τῆς Πιερίας ὑπάρχουν καὶ ἀρκετοὶ ἀρχαϊσμοί, ποὺ ἀκούγονται καὶ σήμερα συχνά, ὅπως: τὸ *καμάτ'* (=κουραστικὴ δουλειά, ἀρχ. *κάματος*· Βροντοῦ κ.ά.), ὁ *πλουκός* (=φράκτης μὲ ξύλα, ἀρχ. *πλόκος* - *πλέκω*· σ' ὀλόκληρη τὴν Πιερία), *λάμμουμα* (=βύθισμα σὲ λάσπη) καὶ *ρῆμα λαμμώνου* (ἀρχ. *ἰλὺς*+*ἄμμος*· κοινὸ στὴν Πιερία), ἡ *ξυάλα* (=βουκέντρα, ἀρχ. *ξυήλη*· κοινὸ στὴν Πιερία), *πόρους* (=πέρασμα στὸ ποτάμι, ἀρχ. *πόρος*· Λόφος, Ράχη, Μοσχοπόταμος κ.ά.), *νιάμα* (=ἡ πρώτη καλλιέργεια χωραφιοῦ, ἀρχ. *νεάματα*· κοινό), *διρμάτ'* (=ἀσκή, ἀρχ. *δερμάτιον*· σὲ πολλὰ χωριά), *σπουδαρεὰ* (=βιαστικά, ἀρχ. *σπουδή*), *κρούου* καὶ *κρούγου* (ἀρχ. *κρούω*· κοινό), *τρανός* καὶ *ρῆμα τρανεύου* (=μεγάλος, ἀρχ. *τρανός*· κοινό), *ἀρίπους* (=τὸ χνουδωτὸ περίβλημα τοῦ κάστανου, ἀρχ. τὸ *ρῖπος*, ποὺ τὸ ἀναφέρει ὁ Ἡρόδοτος 2, 96· Ρητίνη), *ἀντηρειέμι* (=δειλιάζω, ντρέπομαι, ἀρχ. *ἐντηροῦμαι*· κοινὸ στὴν Πιερία), *διβαίνου* (=μπαίνω, ἀρχ. *εἰσβαίνω*· κοινὸ στὴν Πιερία, συχνὴ ἢ προστακτικὴ σέββα).

Γενικὰ οἱ ἰδιωματικὲς λέξεις λέγονται ἄλλοτε αὐθόρμητα μέσα στὸ λόγο — ἰδιαίτερα ὅταν οἱ χωρικοὶ μιλοῦν μεταξύ τους — καὶ ἄλλοτε ἀντικαθίστανται συνειδητὰ ἢ ἀσυνεῖδητα ἀπὸ τὴν ἀντίστοιχη λέξη τῆς Κοινῆς.

Καὶ ἀπὸ πλευρᾶς λεξιλογίου, ὅπως καὶ φωνητικῆς καὶ μορφολογίας οἱ γυναῖκες κυρίως εἶναι αὐτὲς ποὺ μιλοῦν περισσότερο ἰδιωματικά. Οἱ ἄνδρες θυμοῦνται μὲν τὶς περισσότερες φορές εὐκόλα τὶς ἰδιωματικὲς λέξεις, ἀλλὰ λίγοι τὶς χρησιμοποιοῦν στὴν ὁμιλία τους. Ἡ στρατιωτικὴ τους θητεία, ἡ μεγαλύτερη ἐπικοινωνία τους, ἐπαγγελματικὴ καὶ κοινωνικὴ, μὲ ἄλλους ποὺ δὲν ὁμιλοῦν τὸ ἰδίωμα, ἡ καλύτερη συνήθως μόρφωσή τους καὶ τέλος ἡ κοινωνικὴ τους θέση, ποὺ ὅπωςδήποτε στὰ χωριά παραμένει ἀκόμη ἀνώτερη ἀπὸ τῆς γυναίκας, ἔχουν αὐτὸ τὸ ἀποτέλεσμα. Ἀκόμη οἱ γυναῖκες εἶναι οἱ κατ' ἐξοχὴν φορεῖς τῆς παραδόσεως. Αὐτὲς βασικά διατηροῦν τὰ ἔθιμα καὶ γενικὰ εἶναι λιγότερο δεκτικὲς στὶς πολιτιστικὲς ἀνανεώσεις, ἐπειδὴ δὲν ἀρνοῦνται τόσο εὐκόλα τὴν πολιτιστικὴ κληρονομιά τους, ὅπως π.χ. ἔθιμα διαφόρων κοινωνικῶν ἐκδηλώσεων ἢ ἐορτῶν, διάφορες προλήψεις κ.λπ.

Ἀξιόλογο εἶναι καὶ τὸ φαινόμενο τῶν λεξιλογικῶν διαφορῶν ἀπὸ χωριὸ σὲ χωριό. Ὅπωςδήποτε οἱ λέξεις ποὺ εἶναι κοινὲς σ' ὀλόκληρη τὴν Πιερία εἶναι πάρα πολλές, ἀλλὰ παράλληλα ἀρκετὲς λέξεις εἶναι διαφορετικὲς, ὅπως π.χ. στὸ χωριὸ Ρυάκια ἄκουσα ὅτι παλιὰ χρησιμοποιοῦσαν τὴ λέξη *ἀδιριά* γιὰ νὰ δηλώσουν τὴν παιδικὴ ἐνδυμασία, λέξη ἄγνωστη στὸ χωριὸ Λόφος, ὅπου χρησιμοποιοῦσαν μὲ τὴν ἴδια ἀκριβῶς σημασία τὴ λέξη *μαδύου*, τοῦ. Στὸν Κολινδρὸ παράλληλα μὲ τὴ λέξη *μανιὰ* (=γιαγιά), ποὺ εἶναι κοινὴ σ' ὀλόκληρη τὴν Πιερία, ἄκουσα μὲ τὴν ἴδια σημασία καὶ τὴ λέξη *νινέ*, ποὺ δὲν λέγεται στὴν ὑπόλοιπη Πιερία. Τὸ ἴδιο ἔθιμο κατὰ τῆς

1. Εἶναι ἀμέτρητες οἱ φορές, ποὺ μοῦ ἐπαναλάμβαναν στὶς συζητήσεις μας ὅτι «μόνο σὲ μένα μιλοῦν τ' "ἀρχαῖα", ἐπειδὴ μ' ἐνδιαφέρουν».

άνομβρίας, πού στά περισσότερα χωριά τὸ ὀνομάζουν *πιρπιρούνα*, στὸ Μοσχοπόταμο καὶ στά Ρυάκια μοῦ τὸ εἶπαν *πιπιρεά*.

Ἐπίσης ὑπάρχουν καὶ λέξεις στὸ ἰδίωμα τῆς Πιερίας μὲ σημασιολογικὴ διαφορὰ ἀπὸ τὶς ἴδιες λέξεις τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς ἢ ἄλλων ἰδιωμάτων. Ὡς παράδειγμα ἀναφέρω τὸ ἐπίθετο *κακός*, πού στὴν Πιερία ἔχει εὐρέως τὴ σημασία «ἐργατικός», «ίκανὸς στὴν ἐργασία», καὶ τὴ λέξη *κοπέλλι*, πού στὴν Πιερία καὶ σὲ ἄλλα Μακεδονικὰ ἰδιώματα σημαίνει τὸ νόθο παιδί, ἐνῶ στὴν Κρήτη, π.χ. ἡ ἴδια λέξη σημαίνει γενικῶς τὸ παιδί, ἀγόρι ἢ κορίτσι.

Ὁ γλωσσογεωγραφικὸς προσδιορισμὸς αὐτῶν τῶν λεξιλογικῶν διαφορῶν καὶ ἡ ἐντόπιση τῶν αἰτίων τους εἶναι δύσκολο νὰ γίνεῖ ἀναλυτικὰ γιὰ κάθε χωριό, τὴ στιγμή πού ἡ ὁμιλία διαφέρει ἀπὸ ἄνθρωπο σὲ ἄνθρωπο στὸν ἴδιο τόπο καὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ πολλοὺς καθοριστικούς παράγοντες, ὅπως π.χ. οἰκογενειακὸ καὶ κοινωνικὸ περιβάλλον, παιδεία, ἐργασία, συνθήκες διαβιώσεως κ.λπ. Εἶναι ἐπίσης εὐνόητο ὅτι οἱ παράγοντες αὐτοὶ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴ γεωγραφικὴ θέση παίζουν παράλληλα καθοριστικὸ ρόλο στὴ διαμόρφωση τοῦ λεξιλογίου ἐνὸς μικροῦ τόπου. Π.χ. τὸ λεξιλόγιο ἀτόμου μὲ κάποια παιδεία, ὅπως τοῦ δασκάλου, τοῦ ἱερέα, μαθητῶν τοῦ Γυμνασίου κ.λπ., ἐπηρεάζει πολὺ ἢ λίγο — ἀνάλογα μὲ τὸ βαθμὸ γλωσσικῆς δεκτικότητος — τὸ λεξιλόγιο τοῦ ἀπλοῦ χωρικοῦ.

Ἀξιόλογο ἐνδιαφέρον παρουσιάζει ἡ λαλιά τῶν παιδιῶν προσχολικῆς ἡλικίας. Ὄταν ἓνα παιδί μεγαλώνει κοντὰ σὲ ἄτομα πού μιλοῦν ἰδιωματικά, εἶναι πολὺ φυσικὸ ὅπωςδήποτε νὰ μιλήσει τὸ ἰδίωμα τοῦ περιβάλλοντός του. Τὸ πρόβλημα ἐμφανίζεται, ὅταν θὰ πάει στὸ σχολεῖο. Ἡ πίεση τῆς Κοινῆς ἀρχίζει καὶ ἡ δυσκολία προσαρμογῆς του εἶναι σημαντικὴ. Σὲ ἔκθεση μικροῦ μαθητῆ τοῦ Δημοτικοῦ εἶδα χαρακτηριστικὰ τὴν πάλη Κοινῆς Νεοελληνικῆς καὶ ἰδιώματος μὲ ἀποτέλεσμα ὅπωςδήποτε τὴν ὑποχώρηση τοῦ τελευταίου. Πάντως ὁ δεῦτερος τόνος σὲ τύπους παρατατικοῦ ἦταν ἀπὸ τὶς συνηθισμένες διορθώσεις τοῦ δασκάλου.

Τὴ μεγαλύτερη φθορὰ τὸ ἰδίωμα τὴν ὑφίσταται στὸ λεξιλόγιο καὶ στὴ μορφολογία στὸ γραπτὸ λόγο κυρίως καὶ λιγότερο στὸν προφορικὸ, διότι στὸν προφορικὸ λόγο παίζει ἰδιαίτερα σημαντικὸ ρόλο ὁ αὐθορμητισμὸς. Οἱ συντακτικὲς καὶ φωνητικὲς ἰδιωματικὲς ἰδιορρυθμίες ὑποχωροῦν μὲ πιὸ ἀργὸ ρυθμὸ. Ἐδῶ θὰ πρέπει νὰ παρατηρηθεῖ ὅτι τὴ μεγαλύτερη ἀνθεκτικότητα στὴν πίεση τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς τὴν παρουσιάζει ὁ φραστικὸς τονισμὸς, χαρακτηριστικὸ διακριτικὸ στοιχεῖο κάθε διαλεκτικῆς περιοχῆς.

Ὅπως ἐσημείωσα καὶ στὴν ἀρχή, ἀνάμεσα στὶς αἰτίες ὑποχωρήσεως τῶν ἰδιωμάτων εἶναι καὶ ἡ μετανάστευση τοῦ πληθυσμοῦ. Ἄν καὶ σήμερα τὸ μεταναστευτικὸ ρεῦμα στὸ νομὸ Πιερίας εἶναι μικρότερο ἀπὸ παλαιότερα¹, εἶναι ἐνδιαφέρον νὰ ἀναφερθῶ στὴ λαλιά τῶν μεταναστῶν, οἱ ὅποιοι ἐπιστρέφουν στὴν Ἑλλάδα μόνιμα ἢ προσωρινά.

Πρωταρχικὸ ρόλο γιὰ τὴ διατήρηση ἢ ὄχι τῆς ἰδιωματικῆς λαλιᾶς τῶν μετανα-

1. Ἐνδεικτικὰ ἀναφέρω ὅτι οἱ μόνιμοι μετανάστες ἀπὸ τὴν Πιερία ἦταν τὸ 1977 362 ἄτομα, ἐνῶ τὸ 1961 ἦταν 1551 ἄτομα.

στῶν παίζουσι: α) ὁ χρόνος παραμονῆς στὸ ἐξωτερικό, β) οἱ συνθῆκες ἐργασίας καὶ διαβιώσεως ἐκεῖ, γ) ὁ βαθμὸς ἐκμάθηστος τῆς ξένης γλώσσας καὶ δ) ὁ ἀτομικὸς παράγων, δηλ. ὁ βαθμὸς ἱκανότητος τῆς γλωσσικῆς προσαρμογῆς τοῦ ἀτόμου. Συνάντησα στὸ χωριὸ Λαγόρραχη γυναῖκα 35 ἐτῶν, ἡ ὁποία ἔλειπε στὸν Καναδᾶ ἐπὶ 10 ἔτη, μὲ ὑποτυπώδη γνώση τῆς Ἀγγλικῆς καὶ μὲ ἐξέπληξε τὸ γεγονὸς ὅτι ἡ φθορὰ τῆς ἰδιωματικῆς τῆς λαλιᾶς, δὲν ἦταν μεγαλύτερη ἀπὸ τὴ φυσικὴ φθορὰ τῆς λαλιᾶς τῶν ἄλλων συγχωριανῶν τῆς. Ἀπὸ μετανάστες στὴ Γερμανία, ποὺ συνάντησα στὸ χωριὸ Βροντοῦ, παρατήρησα ὅτι διατηροῦσαν — κυρίως οἱ γυναῖκες — μιὰ σχετικὴ ἰδιωματικὴ φωνητικὴ ἀπόχρωση ἀκόμη καὶ στὴ Γερμανικὴ γλώσσα, τὴν ὁποίαν εἶχαν μάθει ἱκανοποιητικᾶ· π.χ. τὴ γερμανικὴ λέξη fleissig χαρακτηριστικᾶ τὴν προφέρουν μὲ *ʃ* δασύ. Σχετικᾶ μὲ τὸ ἰδίωμά τους διατηροῦσαν περισσότερο τὴ σύνταξη καὶ τὴ φωνητικὴ, ὅχι ὅμως μὲ τὴν ἴδια κανονικότητα συγκριτικᾶ μὲ τοὺς συγχωριανούς τους. Τὸ λεξιλόγιό εἶχε ὑποστῆ τὴ μεγαλύτερη φθορὰ.

Μέσα στὴν πόλη τῆς Κατερίνης ἡ γλωσσικὴ κατάσταση εἶναι πολὺ ἀσαφὴς ἐξ αἰτίας τοῦ πολυἰδιωματικοῦ στοιχείου ποὺ ὑπάρχει. Ἐκτὸς ἀπὸ τοὺς γηγενεῖς κατοίκους ὑπάρχουν πάρα πολλοὶ Πόντιοι πρόσφυγες καὶ Βλάχοι, καθὼς φυσικᾶ καὶ ὑπάλληλοι ἀπὸ περιοχὲς ἐκτὸς τῆς Πιερίας. Συνεπῶς εἶναι καταφανὴς ἡ δυσκολία τοῦ ἀκριβοῦς προσδιορισμοῦ τῆς γλωσσικῆς καταστάσεως τῆς πόλεως. Ἀκόμη καὶ ὁ βόρειος φωνηεντισμὸς μὲ δυσκολία διαπιστώνεται. Αὐτὸ ποὺ μποροῦμε νὰ ἐντοπίσομε εἶναι ἓνα κράμα Κοινῆς Νεοελληνικῆς μὲ λίγα ἰδιωματικὰ — κυρίως μορφολογικὰ, συντακτικὰ καὶ φωνητικὰ — στοιχεῖα ἀπὸ τὴ μακεδονικὴ, θρακικὴ καὶ ποντιακὴ διάλεκτο. Ἐπίσης, ὅπως καὶ σ' ὅλα τὰ μεγάλα ἀστικά κέντρα, ἐξ αἰτίας τῆς γλωσσικῆς ἀνομοιογενείας τῶν κατοίκων, ἡ προσπάθεια ἀρνήσεως καὶ λησμονιᾶς τοῦ μητρικοῦ ἰδιώματος εἶναι πιὸ ἐντονὴ ἔτσι, ὥστε μόνο ἔξω ἀπὸ τὰ ἀστικά κέντρα, στὰ χωριά, νὰ μπορεῖ κανεὶς ἀκόμη νὰ ἐρευνήσῃ σχετικᾶ σωστὰ ἓνα ἰδίωμα.

Ἀνακεφαλαιώνοντας μποροῦμε γενικᾶ νὰ διακρίνομε τρεῖς βασικὲς κατηγορίες ἀτόμων ποὺ μιλοῦν ἰδιωματικᾶ: α) Τὰ ἄτομα ποὺ μιλοῦν σαφῶς τὸ ἰδίωμα μὲ κανονικότητα ὡς πρὸς τὴ φωνητικὴ, μορφολογία, σύνταξη καὶ λεξιλόγιό. Ὅπως ἤδη ἀνέφερα, ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀτόμων αὐτῶν εἶναι μικρὸς καὶ ἐξαρτᾶται ἀπὸ πολλοὺς παράγοντες, τοὺς ὁποίους ἤδη ἔχω σημειώσει. Στὴν κατηγορία αὕτη ἀνήκουν κυρίως γυναῖκες, χωρὶς ἡ ἡλικία τους νὰ θεωρεῖται καθοριστικὸς παράγων τοῦ βαθμοῦ διατηρήσεως τῆς ἰδιωματικῆς λαλιᾶς.

β) Στὴ δεύτερη κατηγορία μποροῦν νὰ συμπεριληφθοῦν τὰ ἄτομα, ποὺ μιλοῦν μὲν ἰδιωματικᾶ, περισσότερο ἀπὸ ἄποψη φωνητικῆς καὶ λιγότερο μορφολογίας καὶ συντάξεως, ὅχι ὅμως μὲ μεγάλη κανονικότητα. Οἱ ἰδιωματικὲς λέξεις ποὺ χρησιμοποιοῦν εἶναι ἐλάχιστες· ἔχουν ἀντικατασταθεῖ ἀπὸ λέξεις τῆς Κοινῆς προσαρμοσμένες, φωνητικᾶ κυρίως, στὸ ἰδίωμα τοῦ τόπου, δηλ. ἡ ὑποχώρηση εἶναι φανερά ὑποχώρηση λεξιλογίου. Ὁ ἀριθμὸς τῶν ἀτόμων αὐτῶν εἶναι μεγάλος καὶ ιδιαίτερα συναντᾶται στὶς μὴ ἀστικὲς περιοχὲς.

γ) Στὴν τρίτη κατηγορία ἀνήκουν τὰ ἄτομα ποὺ μιλοῦν κανονικᾶ τὴν Κοινὴ Νεοελληνικὴ μὲ ἐλάχιστη ἢ καθόλου ἰδιωματικὴ φωνητικὴ ἀπόχρωση, χωρὶς αὐτὸ βέβαια πάντοτε νὰ σημαίνει ὅτι δὲν εἶναι σὲ θέση νὰ θυμηθοῦν μιὰ ἰδιωματικὴ λέξη

σέ σχετική έρώτηση. Στά άτομα αυτά πρωταρχικό ρόλο παίζει ή μόρφωσή τους και ή προσωπική τους γλωσσική προσαρμογή. Ζοῦν στά αστικά κέντρα και στίς περιοχές τίς πολὺ άνεπτυγμένες και μέ μεγάλη τουριστική κίνηση.

Φυσικά εἶναι αὐτονόητο ὅτι ὁ διαχωρισμός αὐτός οὔτε ἀπόλυτος εἶναι οὔτε μπορεῖ νά στηριχθεῖ σέ γλωσσογεωγραφική βάση λόγω ἀκριβῶς τῆς σημασίας πού ἔχει ὁ ἀτομικός παράγων.

Γενικά πρέπει νά σημειωθεῖ ὅτι ὅσο πιὸ ἀμιγῆς εἶναι ὁ πληθυσμός ἑνός χωριοῦ, εἴτε γηγενῆς εἴτε προσφυγικός, τόσο μικρότερη εἶναι — πέρα ἀπὸ τῆ φυσική φθορά και ἐξέλιξη — ή ὑποχώρηση και ή ἀλλοίωση τοῦ ιδιώματος. Ἀντίθετα σέ χωριά, στά ὁποῖα οἱ κάτοικοι εἶναι ἀνάμικτοι, πρόσφυγες και ντόπιοι, οἱ ἐπιδράσεις ἀπὸ διαφορετικά ιδιώματα εἶναι πιὸ ἔντονες και συνεπῶς οἱ ἀλλοιώσεις μεγαλύτερες.

Ἀξιοπρόσεκτο εἶναι ὅτι οἱ κάτοικοι πού μιλοῦν διαφορετικό ιδίωμα διακρίνουν συνειδητὰ τῆ δικιά τους λαλιά ἀπὸ τῆ λαλιά ἄλλων συγχωριανῶν τους. Χαρακτηριστική εἶναι ή φράση: «αὐτῆ τῆ λέξη τῆ λένε οἱ αὐτήδες, ὄχι ἐμεῖς».

Στῆ Βρία, χωριὸ μέ αὐτόχθονες κατοίκους, συνάντησα μιὰ ἐνδιαφέρουσα περίπτωση πόντιας γυναίκας, ἀγράμματης, παντρεμένης τριάντα χρόνια μέ ντόπιο κάτοικο και χωρίς νά ἔχει φύγει ἀπὸ τὸ χωριὸ σχεδὸν καθόλου· τὸ ἐνδιαφέρον εἶναι ὅτι ή λαλιά τῆς γυναίκας αὐτῆς εἶχε ὑποστεῖ μεγάλη φωνητική ἀλλοίωση σέ σημείο, πού νά μὴν τὴν ξεχωρίζει κανεὶς ὡς πρὸς τὴν προφορά ἀπὸ τοὺς ἄλλους γηγενεῖς κατοίκους. Ἐπίσης ή ὑποχώρηση στὸ λεξιλόγιό της ἦταν σχεδὸν ὀλοκληρωτική, χωρίς αὐτὸ νά σημαίνει ὅτι σέ σχετική έρώτηση δὲν μποροῦσε νά δώσει τὴν κατάλληλη λέξη ἀπὸ τῆ μητρική της Ποντιακή διάλεκτο. Ἀκόμη τὸ λεξιλόγιό της ἀπετελεῖτο ἀπὸ λέξεις τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς και ιδιωματικές τοῦ χωριοῦ. Ἄς σημειωθεῖ ὅτι τὸ χωριὸ Βρία εἶναι ἀπὸ τὰ χωριά μέ τῆ λιγότερη ὑποχώρηση τοῦ ιδιώματος. Τὸ 60% τῶν κατοίκων ὁμιλεῖ τὸ ιδίωμα ἀπὸ πλευρᾶς φωνητικῆς και μορφολογίας και ἀρκετὰ ἀπὸ πλευρᾶς λεξιλογίου.

Στὸ χωριὸ Βροντοῦ, ἐπίσης μέ γηγενεῖς κατοίκους, σέ μιὰ παρόμοια περίπτωση βλαχόφωνου 70 ἐτῶν, παντρεμένου μέ γυναίκα ἀπὸ τὸ χωριὸ αὐτὸ ἀπὸ τὸ 1940, ἔκανα τίς ἴδιες παρατηρήσεις μέ τὴν προηγούμενη περίπτωση. Δηλαδή και ἐδῶ ὑπῆρχε φωνητική ἐπίδραση τοῦ τοπικοῦ ιδιώματος, ἐνῶ μέ ἐντυπωσίασε ή εὐχέρεια τοῦ ἀνθρώπου αὐτοῦ νά ἀναφέρει τῆ βλάχικη λέξη τὴν ἀντίστοιχη μέ τῆ λέξη τοῦ τοπικοῦ ιδιώματος, τὸ ὁποῖο μιλοῦσε εὐχερέστατα ή γυναίκα του. Τὸ λεξιλόγιό του πάντως ἦταν βασικά τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς.

Ἀπὸ τίς δύο αὐτὲς χαρακτηριστικὲς περιπτώσεις γίνεται ἀντιληπτὸ πόσο μεγάλη εἶναι ή ὑποχώρηση ἑνός ιδιώματος ἢ μιᾶς διαλέκτου, ὅταν συντρέχουν λόγοι, ἀπ' αὐτοὺς πού ἤδη ἀνέφερα στὴν ἀρχή, ὅπως ὁ ἐκπατρισμός, ή ἐπιμειξία κ.λπ., και ἐπὶ πλέον ὅταν άτομα μεμονωμένα ζοῦν σέ τόπους, ὅπου τὸ μεγαλύτερο μέρος τῶν κατοίκων ὁμιλοῦν διαφορετικό ιδίωμα. Εἶναι ἐπίσης εὐνόητο ὅτι σ' αὐτὲς τίς περιπτώσεις παίζει τὸ σπουδαιότερο ρόλο ὁ χρόνος πού τὰ άτομα αὐτὰ ἔχουν ζήσει μακριὰ ἀπὸ τῆ γενέτειρά τους.

Μέσα στά γενικά πλαίσια τῆς μελέτης τῆς γλωσσικῆς καταστάσεως τοῦ νομοῦ Πιερίας, ἀν και τὸ ἐνδιαφέρον μου κυρίως περιορίσθηκε στῆ μελέτη τοῦ γλωσσικοῦ

ιδιώματος τῶν γηγενῶν κατοίκων, θὰ ἤθελα νὰ σημειώσω καὶ μερικές παρατηρήσεις γιὰ χωριὰ μὲ προσφυγικὸ πληθυσμό.

Καὶ τὰ ιδιώματα τῶν προσφύγων ἔχουν ἀκολουθήσει τὴν ἴδια τύχη τῶν γλωσσικῶν ιδιωμάτων τῶν ντόπιων κατοίκων. Ἡ Κοινὴ Νεοελληνικὴ ἔχει σαφῶς μειώσει τὶς γλωσσικὲς διαφορὲς μεταξὺ τῶν ιδιωμάτων τῶν προσφύγων καὶ τῶν γηγενῶν. Τὴ μεγαλύτερη φθορὰ καὶ στὰ ιδιώματα τῶν προσφύγων, ὅπως καὶ στῶν γηγενῶν, τὴν ἔχει ὑποστεῖ τὸ λεξιλόγιο.

Ἐντυπωσιακὸ ὅμως εἶναι ὅτι θυμοῦνται, ἂν καὶ δὲν τὶς χρησιμοποιοῦν πλέον, λέξεις ἀπὸ τὸ μητρικὸ τους ἰδίωμα ἀκόμα καὶ ἄτομα ἡλικίας 30 ἐτῶν, πράγμα ποὺ δείχνει τὴ φυσικὴ φθορὰ τῶν ιδιωμάτων ἀπὸ γενιὰ σὲ γενιὰ μέσα στὰ πλαίσια τῆς φυσικῆς ἐξελίξεως τῆς γλώσσας. Διότι ἀκριβῶς ἡ ἔλλειψη τοῦ στοιχείου τῆς στατικότητας ἀπὸ τὴ γλώσσα, σὲ συνδυασμὸ μὲ τὴν ἀνάγκη τοῦ ἀνθρώπου γιὰ μεγαλύτερη γλωσσικὴ ἐπικοινωνία, δίνουν τὴ βάση γιὰ τὴν εὐρεία ἐξάπλωση τῆς Κοινῆς Νεοελληνικῆς καὶ τὴ δημιουργία μιᾶς νέας γλωσσικῆς καταστάσεως. Αὐτὴ τὴν κατάσταση δὲν μποροῦμε νὰ προσδιορίσουμε σήμερα, ἐπειδὴ δὲν εἶναι εὐκόλο νὰ καθορίσουμε οὔτε τὸν τρόπο οὔτε μέχρι ποίου σημείου θὰ ὑποχωρήσουν, ἐξ αἰτίας τῆς ἐξάπλωσεως τῆς Κοινῆς, τὰ κατὰ τόπους ιδιώματα. Τὸ μόνο γιὰ τὸ ὁποῖο μποροῦμε μὲ βεβαιότητα νὰ μιλήσουμε σήμερα εἶναι ὅτι ἡ ὑποχώρηση τῶν ιδιωμάτων γίνεται μὲ ταχὺ ρυθμὸ καὶ ὅπωςδήποτε ταχύτερο ἀπὸ παλαιότερα.

Ὅπωςδήποτε ὅμως ὁ ἀτομικὸς παράγων παίζει σημαντικότερο ρόλο στὸ βαθμὸ τῆς ὑποχωρήσεως ἐνὸς ιδιώματος σ' ἓνα τόπο. Ἐξ ἄλλου οὐδέποτε παύουν οἱ γλωσσοπλαστικὲς δυνάμεις τοῦ λαοῦ σὲ συνδυασμὸ μὲ τὶς ἐξωτερικὲς γλωσσικὲς ἐπιδράσεις ποὺ ὑφίσταται, ὥστε νὰ εἶναι ἀδύνατο νὰ μιλήσουμε γιὰ τελεία ἰσοπέδωση τῶν ιδιωμάτων καὶ ὁμοιογενῆ Κοινὴ Νεοελληνικὴ.

Παραδείγματα ιδιωματικοῦ λόγου ἀπὸ χωριὰ τῆς Πιερίας:

Τοῦ τρανοῦ (=μεγάλου) π' δι τοῦ Τ' λίκια (ἐπώνυμο) πουλὺ οὐκνήαρ'ς (=τεμπέλης) ἄθρουπους εἶν'. Οὐλόκληρου παλλ'κάρ' κι οὐκνεύ' οὐλ' τὴ μέρα. Ἀδρουπή δ', τὸν λιέου ψές (=χθὲς βράδυ) ποὺ ἔκανάμ' μουχαβέτ' (=παρέα, συζήτηση). Μὰ κείνους ἀγρόν ἀγουράζ'!

(Βρία, 1978)

Μὴ γύριμι τζιριμὲ (=ἀποζημίωση) γιὰ τοῦ χουράφ' τ' ἢ Τσίλιας (ὑποκορ. τοῦ Βασίλης). βῆκαν κάτ' ζουδανὰ κι λιέει πῶς εἶν' θ'κά μ'. Ἰγώ, τὸν εἶπα, δὲν ἔχου νὲ (=οὔτε) χουράφ' νὲ ζουδανὰ. Τὰ βούλ'τσα οὔλα κι πααίνου μὴ τοῦ πιδί μ' τοῦ σουγάρ' (=τὸ μικρότερο, ὑστερότοκο) στὴ Γερμανία, ποὺ ζάει ἰκεῖ χρόνια τώρα. Ἄλλου νὰ φουρτουθεῖς κι ὄχ' ἰμένα, Τσίλια μ'.

(Μοσχοπόταμος 1979)

Ἄδας (=ὄταν) γιράν'ζι (=μελάνιαζε ἀπὸ χτύπημα) κάνα μέρος στοῦ κουτσάναρ' (=ἀστράγαλο) στοῦ πουδάρ' γιὰ (=ἦ) στὴ γατίνα (=μέση) γιὰ στὰ πλιβρά, στ'βιζάμι (=λειώναμε, στουμπίζαμε) τῶ'κνίδια κ' ἔβανάμι κι παστό (=χοιρινὸ

λίπος) κι αὐτὰ τὰ ζ' μώνامي κι τὰ ἐβανάμι πάνου στοὺ βόνου (=τὸ μέρος ποὺ πονάει) νὰ γιρέψ' (=νὰ γιατρευτεῖ) κι 'φιλοῦσι (=ὠφελοῦσε).

(Λαγόρραχη 1979)

Τοὺ θ' χαλουτὸ (=διχαλωτὸ) κόκκαλου ἀπ' τ' ἀρνίθ', ἄδας (=ὅταν) ἦδα καμιὰ γ' ναίκα ἀγαστρομέν', τοὺ ἐβανάμι στὴ χόβουλ' στοὺ οὐτζάκ' (=τζάκι) κι γλιέπαμι τὶ θὰ ἀπουχτήσ' (=γεννήσει) ἢ γ' ναίκα. "Ἄδας δὲ κλειοῦσι, θὰ ἀπουχτήσ' πιδὶ (=ἀγόρι). "Ἄδας κλειοῦσι, θὰ ἀπουχτήσ' κουρίτδ'.

(Λόφος 1979)

Τὴ λῆχώνα τ'ν ἔδ'ναν τρεῖς μέρη νὰ φάει ραδιστές (=εἶδος ζυμαρικοῦ). "Ἄδας ἀπουχτήσ' (=γεννήσει), ἢ μαμμὴ μιτὰ ἀπὸν τρεῖς μέρη ἄλλαζι τὴ λῆχώνα κι τοὺ μ'κρό κ' ἔβαζι καζάν' κ' ἔπλινι τὰ κουλουπάννια. "Ἐρρ'χναν στὴ γουπανούλα (=μικρὴ σκάφη), ποὺ πλιέναν τοὺ μ'κρό, φράγα πισκέσ' τ'ς μαμμῆ. Μιτὰ τ'ν ἔδ'ναν τὴ μαμμὴ σαπούν', λῆφτά, βιστιμάλ' (=ποδιά), μαδήλ'. Σαράδα μέρη ἀραδοῦσαν (=ἔρχονταν) τὰ σόεα κι πάϊναν λαγίτις (=τηγανίτες), ρύζ', καθάριου ψουμι (=φτιαγμένο ἀπὸ σταρένιο ἀλεύρι) κι κιρνοῦσαν κι τοὺ μ'κρό. 'Ἀφνὰ (=αὐτὰ) τὰ ἔλιγαν λῆχουνιάτ'κα. "Ἄδας ἔφιγναν τὰ σόεα, κιρνοῦσαν τοὺ μ'κρό κι πάνου στὴ λῆχώνα στὴ βιλιέδζα, ἔκουβαν μιὰ κλουστή ἀπ' τοὺ ροῦχου τ'ς γιὰ σ'μάδ' κ' ἔκαναν «πτοῦ, πτοῦ» κι τοὺ ἔρρ'χναν ἀπάνου στὴ βιλιέδζα κ' ἔλιγαν «καλὰ σαράδα κ' οἱ κόρφ' (=μαστοὶ) γιουμάτ'». Στὴ λῆχώνα 'ἐν πάινι κανιένας, ἄμα βαδίλιβι ἢ ἥλιους. Νὲ (=οὔτε) ἢ ἄδρας τ'ς νὲ ἄλλους. "Ἄδας ἢ ἄδρας τ'ς καμιὰ βουλὰ πάινι, ἄμα εἶχι γείρ' ἢ ἥλιους ἔπριπι ν' ἀφήσ' τὴ ματσούκα τ' ὄξου στὴ θύρα κι μιτὰ νὰ βεῖ μέσα.

(Βροντοῦ 1980)

ΧΡΙΣΤΙΝΑ ΜΠΑΣΣΕΑ-ΜΙΕΖΑΝΤΑΚΟΥ

Summary

This paper attempts to give an account of the present linguistic situation in the region of Pieria, and to examine the local dialect from the phonological, morphological and lexical aspects, as it is spoken today. Differences owing to sex, age and level of education of the persons questioned are also taken in consideration.

I try to locate the diachronic changes caused by the influence of the standard language (modern Greek Koinè) and other local «patois» of the region, as well as the linguistic differences attested in this region among the different villages.

At the end, are given some samples of dialectal speech from the region of Pieria.

CHRISTINE BASSEA-BEZANTAKOU